

Jacobus in Santiago

Een leven na de bijbel

Willien van Wieringen

Naar verluidt is het file-lopen voor wie pelgrimeert naar Santiago de Compostella in Spanje. Hoewel er al sinds de 4^e eeuw pelgrims naar deze plaats gaan, is de laatste jaren het enthousiasme voor deze pelgrimage enorm gegroeid. Mensen met een burn out, in een periode tussen twee banen, gepensioneerden, maar ook moslims¹: velen weten de weg naar Santiago te vinden. Er is ook een Genootschap van Sint Jacob, waar pelgrims ervaringen delen, jacobalia worden verhandeld (foto's of souvenirs vallen hier niet onder, zo meldt het Genootschap) en de papieren te koop zijn die toegang geven tot overnachting in de *refugio's* langs de *camino*. Of degene naar wie deze plaats is genoemd iets heeft uit te staan met de schrijver van de brief die is opgenomen in onze canon, is langs de lijn van de historie niet zeker. Schrift en traditie geven echter gezamenlijk voldoende informatie om tot een voorzichtig portret te komen. Laten we langs deze lijnen op weg gaan naar Jakobus en proberen niet te verdwalen.

Visser

Volgens de traditie is Jakobus net als Johannes zoon van Zebedeüs en Maria van Salome, die zus van Maria van Klopas en de maagd Maria was,² en kan worden geïdentificeerd als een van de drie vrouwen die in alle vroegte van de eerste van de week naar het graf van Jezus gingen (Mar 16:1). Jakobus zou door de verwantschap van zijn moeder met de maagd Maria een volle neef van Jezus zijn, hoewel er ook stemmen opgaan die in deze Jakobus Jezus broers zien.³

Bijbelgegevens doen ons de volwassen Jakobus kennen als een visser, die samen met zijn broer Johannes werd geroepen door Jezus (Mar. 1:19-20). De broers lieten de netten en hun vader Zebedeüs in de steek en gingen Hem achterna. Zo werden ze onder meer getuige van de genezing van Simons schoonmoeder (Mar. 1:29). Jakobus was samen met Petrus en Johannes getuige van de verheerlijking op de berg (Mar. 9:2) en van het lijden in de Hof van Olijven (Mar. 14:33). Volgens Paulus is Jakobus een van degenen aan wie Jezus is verschenen na Zijn dood en opstanding (1 Kor. 15:7). In Handelingen werd verteld dat Jakobus in Jeruzalem is onthoofd door Herodes (12:2). Op basis van historische bronnen dateert men dit in het jaar 44, en wordt Herodes geïdentificeerd als Herodes Agrippa I (kleinzoon

De brief van Jakobus is een van de kleinere epistels in het Tweede Testament. Het staat deze zomer op het Oecumenisch leesrooster. Aanleiding om op zoek te gaan naar Jakobus: langs de lijnen van Schrift en Traditie op weg naar Santiago de Compostella.

Willien van Wieringen is neerlandica en bijbelwetenschapper; ze is lid van de redactie van Interpretatie.

Foto: Anton Sinke

van Herodes de Grote uit Mat 2:1 en neef van Herodes Antipas, Luc. 3:1), die van 41 tot 44 koning over Judea en Samaria was. Deze Jakobus wordt de Meerdere (of Oudere) genoemd in tegenstelling tot Jakobus de Mindere of Jongere die vermeld wordt in Marcus 15:40. Sommigen identificeren Jakobus de Meerdere met de Jakobus die de leiding kreeg over de christengemeente na het vertrek van Simon Petrus, anderen menen dat hier sprake is van een andere Jakobus, die is te vinden in Marcus 6:3 en dat deze de ware Jakobus is van de brief die in de canon is opgenomen.⁴

Speculatie

Na bijbel en traditie is het woord aan de speculatie. In 2002 werd bekend gemaakt dat een kalkstenen ossuarium was gevonden met inscriptie 'Jakobus, zoon van Jozef, broer van Jezus'. Dit kistje bevatte echter geen beenderen, wat in het licht van een andere traditie niet verrassend genoemd kan worden. Deze vondst zonder inhoud brengt ons namelijk naar Santiago de Compostella. Want daar, in Spanje, bevindt zich een geraamte dat in de 9^e eeuw door de kerk officieel werd toegeschreven aan Jakobus, wat tot op de dag van vandaag pelgrims op

¹ Op 4 mei jl. vertrok de moslim Sedat Çakir uit Haarlem met de pelgrimszegen en een aanbevelingsbrief van mgr. Punt.

² S. van der Linden, *De Heiligen*, Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2002, 581.

³ Waarschijnlijk op basis van Mc 6.3. Zo C. Hope Felder in: *Internationaal Commentaar op de Bijbel*, band 2.

⁴ Kok/Averbode, 2001, 2076.
⁴ Zo Van der Linden, 431.

de been brengt. Hoe deze beenderen in Spanje terecht zijn gekomen, is een verhaal apart. Volgens een legende, terug te voeren tot de zevende eeuw, ging Jakobus de Meerdere evangeliseren rond Iria Flavia in Spanje. Hij was daar beland om aan de vervolgingen in Palestina te ontkomen. De ene bron zegt dat hij de plaatselijke bevolking bekeerde door

Jacobus als Morendoder in de slag bij Clavijo.
Giambattista Tiepolo, 1749

zijn wonderen, de andere bron dat hij juist niet slaagde in zijn missie.⁵ Alle bronnen spreken van een terugkeer naar Jeruzalem, alwaar hij stierf als martelaar. Wat er dan gebeurt, is weer afhankelijk van de bron die wordt geraadpleegd. Het is mogelijk dat het stoffelijk overschot van Jakobus via het huidige Catharinaklooster op de berg Sinaï naar Spanje is gebracht.⁶ Het kan ook zijn dat twee leerlingen van hem zijn scheep gegaan met het lichaam van Jakobus en door een engel naar Spanje zijn geleid van Palestina naar de kust van Galicië, bij de monding van de rivier de Ulla.⁷ Daar botste het scheepje op een steen. De leerlingen gingen aan wal met het lichaam, dat ze verder landinwaarts hebben begraven. Later kwamen ook hun lichamen daar te liggen. Er ontstond een kleine christengemeenschap, die echter teniet werd gedaan door vervolgingen van Diocletianus aan het begin van de 4^e eeuw.

In het eerste kwart van de 9^e eeuw werd het

geraamte van Jakobus met dat van zijn twee volgelingen ontdekt: de kluisenaar Pelagius vernam via engelen of sterren (vandaar Compostella, Sterrenveld) waar de beenderen van Jakobus zich bevonden. Theodomirus, bisschop van Iria Flavia, identificeerde de lichamen die op de aangewezen plaats werden gevonden, als die van Jakobus en zijn twee leerlingen. Hiermee legde deze prelaat de basis voor een succesvolle kerkpolitiek en een bloeiende religieus-economische toekomst voor de regio. Op de vindplaats verrees een godshuis – nu staat er de kathedraal –, en de naam van de stad werd Santiago de Compostella.

Aangenomen wordt dat 'Santiago' is ontstaan uit de aanroeping 'Sancte Jacobel'.⁸ Deze kreet schijnt veel gehoord te zijn op de velden waar slag werd geleverd tegen de Moren. Jakobus wordt dan ook wel de 'Morendoder' genoemd. Zelfs generaal Franco heeft nog de hulp ingeroepen van Jakobus en na gebleken succes noemde Franco zichzelf *Caudillo por gracia de Dios* (Leider van het volk door Gods genade) en Jakobus werd de nationale heilige van Spanje. Inmiddels is het land in rustiger vaarwater gekomen en is Jakobus weer gewoon de beschermer van onder meer pelgrims, hoedenmakers en waskaarsenmakers.

Schelp

Een laatste vermelding in deze korte excursie verdienen de attributen van Jakobus, die zijn terug te vinden in veel afbeeldingen, maar ook gedragen worden door hedendaagse pelgrims die op pad zijn naar de Jakobsstad.

Zo is er als eerste onderscheidingsteken de schelp. Uiteraard staat ook aan de bron van dit teken een legende.⁹ Toen het scheepje met het lichaam van Jakobus vastliep bij de riviermonding, herkende een vrome ridder te paard blijkbaar de kostbare lading. Hij spoedde zich naar het schip, maar paard en berijder dreigden te verdrinken. Als door een wonder bleven zij in leven. De ridder kwam boven water, bedekt met schelpen. Sindsdien is de jakobsschelp hét symbool van Jakobus de Meerdere en dragen pelgrims deze als bescherming mee op hun reis. Geschilderde schelpen zijn op de *camino* de wegwijzers. Verder zijn de hoed (met schelpen) en de staf (uiteraard ook met schelp) bekende attributen. Het bekende liedje 'Vader Jacob, slaapt gij nog?' schijnt van origine een Frans spotliedje te zijn op de zwaar vermoeide pelgrims. Jakobus staat overigens zelf vaak met blote voeten afgebeeld, teken van zijn apostelschap.

Om terug te keren tot de bijbelse grond waarop Jakobus met die voeten zijn eerste stappen heeft gezet: in de literatuur over Santiago wordt wel verwezen naar Jakob/Israël die in het Eerste Testament met zijn familie en bezit rondtrok, en wel als een van de eerste pelgrims wordt beschouwd. Maar dat lijkt me een omkering van de weg om een kronkelpad te rechtvaardigen.

⁵ Zo verschillen M. Madou, *De weg naar Santiago de Compostela. Kunst en cultuur*, Leuven: Davidsfonds 2000³, 9v en Van der Linden, 431.

⁶ Van der Linden, 432

⁷ Madou, 9

⁸ U. Wegner, *Santiago de Compostela*, Tielt/Kampen: Lannoo/Kok, 2000, 16v

⁹ Wegner, 247.